

ARTĂ TRACO-GETICĂ SAU CURENT CULTURAL-ARTISTIC SCITIC?

CONSTANTIN PREDA

De-a lungul Dunării de Jos, pe ambele maluri ale fluviului, cândva în cursul sec. IV a. Chr., își face apariția un curent cultural-artistic, reprezentat în principal de inventarul foarte bogat al unei categorii de morminte „princiare”. Ținuta de paradă a „basileilor locali”, constând din coifuri, cnemide, bogat ornamentate cu motive antropo și zoomorfe, resturi de care de luptă, vase de diferite forme, un însemnat număr de piese de harnășament, respectiv aplice zoomorfe de o mare varietate și alte categorii de obiecte, alcătuiesc inventarul celor mai multe din acest gen de descoperiri. Este posibil ca unele din aceste descoperiri să reprezinte tezaure „regale”, care nu trebuie să aibă neapărat un caracter strict funerar. Independent însă de aceasta, descoperirile respective aparțin aceluiași curent și orizont cultural-artistic. Cu puține excepții, constând din piese de aur, toate celelalte componente au fost lucrate din argint, în unele cazuri fiind și aurite.

Cele mai multe studii, de mai mică sau de mai mare amploare, consacrate acestor descoperiri, consideră că ne aflăm în fața unui curent cultural-artistic traco-getic. În toate publicațiile cu această temă se vorbește în mod curent de o artă traco-getică cu o clară amprentă scito-iraniană¹. Scenele și reprezentările umane și animaliere sunt pe larg descrise, analizate și comentate într-un însemnat număr de studii, unde ne sunt indicate ca principale analogii în lumea scito-iraniană, în parte și în cea grecească, la care se adaugă, desigur, componenta locală traco-getică². În căutarea de analogii și de determinare a originii stilului, motivelor decorative, sensului diferitelor reprezentări și scene s-a ajuns și la exagerări, căutându-se paralele în zone și arii de cultură diferite, cu alte origini și tradiții.

În afara opiniei cvasiunanime că descoperirile de tip Agighiol, Peretu, Vrața, Letnița etc., alcătuiesc un aspect cultural traco-getic, opinie răspândită cu precădere în

1 D. Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1969; Iv. Venedikov, *Les trésors d'art des terres bulgares*, Sofia, 1965; idem, *Archeologia*, 7, 1966, 1, p. 7-14; idem, *Sépulture thrace récemment découvert à Vratza*, Musei i pameatnici na kulturata, 1, 1966, p. 2-6; B. Nikolov, *Musée archéologique de Vratza*, 1968; B. Nikolov, S. Masov, P. Ivanov, *Trakiisko srebrno sikroviste at Rogozen*, Sofia, 1987.

2 P. Alexandrescu, *Dacia*, NS, 27, 1983, p. 45-66; *ibidem*, nr. 28, 1984, p. 85-97.

ultima jumătate de secol, s-au exprimat și alte păreri, atât în perioada inter – cât și post belică. De pildă, în viziunea unor mari savanți ca H. Schmidt, P. Iacobsthal și M. Rostovtzeff, acest grup cultural-artistic reprezintă o „subgrupă scitică”³. După opinia exprimată de A. I. Meliukova, aici ar fi vorba de o „grupă tracică”, dar cu rădăcini scitice. Artizanii traci, spune aceeași specialistă, au preluat elemente iconografice specifice artei scitice, cărora le-au adăugat motive noi, conferindu-le un „aer tracic”⁴. De asemenea, în același grup cultural, se regăsesc componente ale artei popoarelor de călăreți nomazi și idei religioase ale călăreților marilor stepe, îmbogățite cu elemente din zona Orientului Apropiat.

Nu este câtuși de puțin în intenția noastră să întreprindem în această succintă notă un studiu special asupra multiplelor probleme pe care le ridică acest aspect cultural-artistic de la Dunărea de Jos. Intenția noastră se rezumă doar la încercarea de a oferi o explicație istorică a originii, apariției și existenței efemere a grupului cultural respectiv într-o zonă și într-un context etnocultural local traco-getic, de care nu se leagă genetic cu suficientă claritate.

Pentru a stabili originea și caracterul unui aspect cultural, în sensul de a vedea în ce măsură acesta este rezultatul unei evoluții locale sau al unei implantări, este necesară cunoașterea raportului lui cu întreg ansamblul civilizației din zona în care apare. În vremea și în regiunea în care sunt atestate descoperirile de tip Agighiol-Peretu-Băiceni, se cunoaște o cultură getică cu caractere proprii, rezultat al unei evoluții locale, reprezentând o etapă nouă, evoluată, în raport cu începuturile acesteia din sec. VI-V a. Chr. Avem în vedere pe de o parte așezările getice de tipul celor de la Poiana⁵, Zimnicea⁶, Albești⁷, Coțofeni⁸, Băzdăna⁹ etc., iar pe de altă necropolele de incinerare de tip Murighiol-Enisala¹⁰. Conținutul acestei etape culturale se caracterizează în primul rând printr-o ceramică modelată cu mâna, de tradiție hallstattiană și deopotrivă printr-o ceramică lucrată la roată, cu tipuri de vase realizate sub influență grecească. La acestea s-ar putea adăuga unele unelte și arme de fier și podoabe de bronz, mai rar și din metale prețioase, precum și produse de import grecești.

După cum se poate observa, în cuprinsul întregii culturi getice din sec. IV a. Chr. nu se constată influențe pregnante străine sau produse din afara mediului local în afara celor grecești. Ne referim în mod special la produsele de origine sau de influență scitice, întâlnite anterior în complexe arheologice din sec. VI-V a. Chr., cu precădere în grupurile culturale de tip Ferigile-Bârsești¹¹ și Ciumbud¹².

3 M. Rostovtzeff, *Skythien und der Bosporus*, 1, Berlin, 1931; P. Iacobsthal, *Early celtic Art*, Oxford, 1944; cf. P. Alexandrescu, *Dacia*, NS, 27, 1983, p. 55.

4 A. Meliukova, *Skifosibirsky zverinuj stil v iskusstve narodov Evrazii*, Moscova, 1976, p. 107 și urm.

5 R. Vulpe, *Dacia*, NS, 1, 1957, p. 143-164, cu bibliografia.

6 I. Nestor și colectivul, *SCIV*, 1, 1950, 1, p. 93-102.

7 D. Berciu și E. Moscalu, *SCIV*, 23, 1972, 4, p. 633-640.

8 Vl. Zirra, *Thraco-Dacia*, 4, 1983, p. 135-140; idem, *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, 1, 1994, p. 367-368.

9 C. Tăulea, *Thraco-Dacia*, 5, 1984, p. 92-110; idem, *Oltenia*, 7-8, 1988-1989, p. 16-33; V. V. Zirra, *Arhivele Olteniei*, NS, 10, 1995, p. 13-27.

10 Ex. Bujor, *Dacia*, NS, 2, 1958, p. 125-141; G. Simion, *Peuce*, 2, 1971, p. 63-128 și nr. 6, 1977, p. 49-72; M. Irimia, *Thraco-Dacia*, 6, 1985, p. 75-88.

11 Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967.

12 V. Vasiliev, *Sciții agatârși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca, 1980.

În comparație cu caracterul culturii getice din sec. IV-III a. Chr., descoperirile de tip Agighiol-Peretu-Letnița-Vrața etc. se constituie ca un aspect cultural-artistic nou, străin, unitar, pe deplin format, complet diferit, sub toate aspectele sale de contextul local tradițional. Acesta nu se integrează câtuși de puțin în rândul descoperirilor tipice culturii materiale și spirituale getice din această vreme. Dimpotrivă, acest nou aspect cultural se prezintă ca un adaos, ca o implantare, care nu-și are rădăcini locale de esență, bine definite. De asemenea, aria de răspândire a acestui grup cultural este mult mai restrânsă în raport cu civilizația getică tradițională, reducându-se, după cum am mai precizat, la zona getică și tribalo-moesică de pe ambele maluri ale Dunării. Totodată trebuie remarcat și faptul că același grup cultural-artistic are o existență efemeră, fără să lase elemente de continuitate. Cu alte cuvinte, acesta nu are, în regiunea amintită, nici precursori și nici descendenți.

Pe scurt, dorim să scoatem în evidență caracteristicile și componentele de bază ale grupului cultural-artistic respectiv, pentru a putea vedea mai clar ceea ce-i conferă însușiri proprii, total diferite de esența civilizației getice tradiționale.

Una din principalele trăsături ale acestui grup cultural constă în folosirea aproape exclusivă, oricum masivă, a argintului în obținerea principalelor sale componente. Este vorba de o remarcabilă artă a prelucrării argintului, care impresionează prin cantitatea neobișnuit de mare și de apariția sa spontană. Nici înainte de apariția și nici după dispariția, la fel de bruscă, a aspectului cultural în discuție, nu se cunosc, în toată regiunea în care s-au făcut descoperiri de acest fel, dovezi ale unei cât de firave arte a prelucrării argintului. Desigur, rămâne un semn de întrebare, la care n-am putea oferi un răspuns cât de cât plausibil, în legătură cu proveniența argintului folosit de purtătorii acestui aspect cultural-artistic.

O a doua trăsătură principală o reprezintă caracterul unitar, în formă și conținut, al grupului cultural respectiv. Ne referim la diferitele tipuri de vase, piese de harnașament, cnemide, coifuri cu calota înaltă etc., cu arie de răspândire și forme comune. Similitudini se constată mai ales la unele tipuri de vase, piese de harnașament și cnemide. Coifurile cu calota înaltă se dovedesc a fi specifice, deocamdată, numai zonei getice nord-dunărene. În regiunea sudică predominantă se dovedesc vasele de tip cană, mai ales ca urmare a descoperirii de la Rogozen.

Cea de a treia caracteristică principală, am putea spune trăsătura esențială a întregului facies cultural, o reprezintă fără îndoială arta decorativă, în care se combină motivele antro-po-și zoomorfe, cu cele vegetale și geometrice. Dintre toate acestea domină, în toate cazurile, stilul animalier. Maniera de redare a acestora diferă uneori și în funcție de felul în care s-au exercitat unele influențe din lumea elenă și contribuția locală, mai mult sau mai puțin evidentă. Pentru cele mai multe și cele mai de seamă motive ornamentale analogiile ne îndreaptă în mod evident spre lumea scito-iraniană, mai ales în spre cea nord-pontică. Analiza stilistică a principalelor reprezentări ale celor mai de seamă componente din descoperirile de la Agighiol, Peretu, Vrața, Letnița, Rogozen etc. nu lasă nici o îndoială asupra caracterului scito-siberian și micro-asiatic al acestora. De pildă, pasărea unicorn, pasărea de pradă, grifonul înaripat, un animal înghițindu-și prada și procesiunea de animale sălbatice se întâlnesc frecvent în arta scito-siberiană și ahemenidă. Chiar și personajele umane, potrivit aceluiași investigații, sunt redată în manieră orientală, dar și cu elemente grecești și locale¹³.

13 N. K. Sandars, *Antiquity*, 45, 1971, p. 10 și urmât.; S.I. Rudenko, *Artibus Asiae*, 21, 1958, p. 103; P. Alexandrescu, *op. cit.* de la nota 2.

Printre puținele reprezentări care ar fi de origine locală tragică ar fi cavalerul de pe unele obiecte. Dar și în acest caz se apreciază că îmbrăcămintea cavalerului provine din mediul med și ar fi fost introdus în iconografia tragică¹⁴. Din rândul elementelor sigure de origine tragică al acestui grup cultural-artistic fac parte inscripțiile prezente pe unele tipuri de vase. Acestea sunt scrise cu caractere grecești, fiind redată prin linii punctate sau incizate. Doar cu câteva excepții, acestea au fost scrise pe același tip de vas, respectiv pe phiale. Cele mai multe s-au găsit în tezaurul de la Rogozen¹⁵. Ele redau, aproape în totalitate, antroponime trace, iar în cazul descoperirii de la Rogozen, probabil și toponime de aceeași origine. Uneori, același antroponim se întâlnește pe vase aparținând unor descoperiri situate la distanțe destul de mari. Este vorba de numele Kotis de pe phiale aparținând complexelor de la Agighiol, Vrața și Rogozen.

Antroponimele sunt interpretate de unii specialiști ca fiind ale unor traci din sud¹⁶, iar de alții ca desemnând numele unor meșteri sau șefi de ateliere¹⁷. N-ar fi deloc exclus însă ca inscripțiile respective să aibă o semnificație religioasă. Relevantă în această privință ar fi prezența acestor vase depuse în morminte diferite, mai rar și în tezaure, probabil de caracter sacru, precum și asocierea, pe o phială din tezaurul de la Rogozen, a numelui de Kotis cu cel al zeului Apollon¹⁸. Poate că în felul acesta am putea cunoaște adevărata semnificație atât a numelui de Kotis, așa de frecvent întâlnit, cât și a acelei formule de ETBEOY, EΓBEO sau EXBEO.

Cea de a patra trăsătură de seamă a aceluiași facies cultural constă în caracterul „princiar” și în bună măsură și funerar al acestuia. Din cele cunoscute până în prezent rezultă că cele mai multe descoperiri reprezintă inventare de morminte ale unor basilei locali. Nu avem date clare despre descoperirile de la Băiceni-Cucuteni, Poiana Coțofenești, Craiova etc., dar nu excludem cătuși de puțin probabilitatea ca și acestea să fi aparținut tot unor inventare de morminte princiare.

Toți cei care s-au ocupat cu studierea acestui aspect cultural-artistic au analizat exclusiv conținutul lui, fără să ia în considerație, pe lângă fondul cultural local tradițional, la care ne-am referit deja, și împrejurările istorice, respectiv evenimentele politice din a doua jumătate a sec. IV a. Chr. Se știe că regatul trac al odrisilor devenise o forță politică importantă, a cărui extindere și influență aveau să se resimtă și la nord de Balcani până pe țărmul de vest al Pontului Euxin¹⁹. Ridicarea Macedoniei în vremea lui Filip II avea să ducă, printre altele, și la supunerea, în 341 a. Chr., a regatului odris²⁰. Astfel Macedonia se va considera singura stăpână a zonei balcanice, influența acesteia extinzându-se până la gurile Dunării. O dovadă certă a acestei politici promovată de Filip II o constituie și conflictul regelui macedonean cu sciții conduși de Ateas, eveni-

14 P. Alexandrescu, *Dacia*, NS, 27, 1983, p. 103.

15 S. Masov, *Izkustvo*, 6, 1986, p. 41-45 și 63-64.

16 Al. Fol, *Izkustvo*, 6, 1986, p. 2-4; D. Ivanov, în aceeași publicație, nr. 3-4, 1975, p. 65-66; I. Venedikov, *Archeologia*, 2, 1972, p. 1-7, 17; D. Berciu, *op. cit.*, p. 175.

17 Iv. Venedikov, *op. cit. și loc. cit.*, consideră că doar inscripția EΓBEO ar indica nume de artizan; *ibidem*, nr. 8, 1966, p. 12.

18 S. Masov, *op. cit.*, p. 41, 53, 63.

19 Diodor, XII, 50, 1; Hr. Danov, *Tracia antică*, București, 1976, p. 267-269 și 335-393, cu bibliografia; M. Oppermann, *Thraker zwischen Karpathenbogen und Ägeäis*, Leipzig, 1984.

20 Diodor, XVI, 4, 8; 59-60; F.R. Wüst, *Philippus II von Makedonien und Griechenland in den Jh. 346-338*, 1938; P. Cloché, *Histoire de la Macédoine*, 1960; H. Bengtson, *Die Staatsverträge des Altertums*, 2, 1962, p. 308-342; idem, *Griechische Geschichte*, München, 1959, III, 4, p. 301-328, cu întreaga bibliografie a problemei.

ment petrecut în anul 339 a. Chr., undeva la Dunărea de Jos, pare-se în zona dintre Istru și Pontul Euxin²¹. Informațiile scrise transmise de Trogus Pompeius (Justinus) în legătură cu acest conflict sunt destul de vagi și generale²¹. Nu rezultă din sursa scrisă respectivă ce i-a determinat pe sciții conduși de Ateas să părăsească stepele nord-pontice și să se deplaseze spre vest și sud-vest, până în părțile Dunării de Jos, unde aveau să întâmpine rezistență aceluia „rex Histrianorum”. De asemenea, nu putem ști care a fost ținta acestora. În opinia unora dintre istorici și arheologi, deplasarea grupului scitic amintit ar fi de pus în legătură cu expansiunea regatului scitic până la gurile Dunării și litoralul de vest al Mării Negre. Nu s-a avut în vedere în suficientă măsură însă faptul că în sec. IV a. Chr., mari valuri de populații scito-sarmatice se îndreptau spre stepele nord-pontice²². Asemenea mișcări de populație au putut avea drept consecințe dislocarea și împingerea unor grupe de sciți nord-pontici spre vest. Una din marile dislocări scitice putea să fie și cea a grupului condus de Ateas cândva în jurul anilor 340 a. Chr.²³. Aceasta avea să fie stopată, din cele consemnate de izvoare, de Filip II, care-și reafirma astfel politica sa de extindere a influenței macedonene până la Istru. Nu dispunem nici de cea mai vagă informație cu privire la soarta sciților lui Ateas după confruntarea cu Filip II. Este foarte probabil ca, supus și presiunii noilor veniți în stepele nord-pontice, unde nu mai puteau reveni, și opoziției macedonene de a le permite să se îndrepte spre sud, poate unul din principalele țeluri scitice, grupul condus de Ateas va fi astfel nevoit să se orienteze spre vest, răspândindu-se deopotrivă de-a lungul celor două maluri ale Istrului, atingând, în final, zona „Porților de Fier”. Este posibil, de asemenea, ca în prealabil ei să se fi separat în două părți, o ramură deplasându-se pe malul stâng al Istrului, iar cea de a doua pe cel sudic. Poate că așa ne-am putea explica unele diferențe în ceea ce privește influențele locale prezente în aspectul cultural pus în discuție. Reamintim, de pildă, că în nordul Dunării se evidențiază, ca influență getică locală, coifurile cu calotă înaltă, prezente aproape în toate descoperirile din această regiune. Reține atenția totodată și faptul că unele dintre acestea (Băiceni-Cucuteni și Poiana Coțofenești) au fost lucrate din aur, ceea ce nu se constată în descoperirile din sud. În cadrul acestora din urmă, reprezentând ramura sud-danubiană, domină vasele de argint pe care apar inscripse antroponime trace. Tot aici, influența greacă este mult mai evidentă, exercitată, prin filieră locală. Desigur, o analiză amănunțită ar putea descoperi și alte elemente de influență locală, care să fie specifice uneia sau alteia din cele două zone dunărene.

După cât se pare, sciții deplasați de-a lungul Dunării nu se prezintă ca o pătură dominantă, ci ca un element etnic nou, acceptat de populația locală getică și moesotribală, căreia va trebui să i se supună. Numărul sciților pare să nu fi fost foarte mare, ceea ce va duce, în scurt timp, la asimilarea lor de către localnici. Disparația lor relativ rapidă în masa autohtonă se datorează și faptului că ei s-au risipit pe o arie foarte întinsă. Deplasarea spre vest s-a făcut treptat, probabil în grup, o concentrare ultimă remarcându-se în sud, în zona Vrața.

Una dintre principalele urmări ale acestui contact scito-local se va reflecta, în mod special, în sinteza cultural-artistică de tipul descoperirilor de la Agighiol, Peretu, Vrața, Letnița, Rogozen, Băiceni-Cucuteni etc. Numai acceptând o astfel de explicație a derulării evenimentelor și a cauzelor ce le-au provocat vom putea înțelege apariția deodată a curentului cultural-artistic de origine scito-orientală și imbinarea acestuia cu unele elemente locale și de influență grecească. Topirea sciților în masa autohtonă și

21 Trogus Pompeius (Justinus), IX, 2; P. Nicorescu, *Dacia*, 2, 1925, p. 26-27; A. Momigliano, *Filipo il Macedone, Saggio di Storia Greca del IV secole*, Firenze, 1934; D. M. Pippidi, *DID*, 2, 1966.

22 E. A. Minns, *Scythians and Greeks*, p. 117 și urmât.; M. I. Rostovtzeff, *op. cit.*, p. 115, 144 și urmât.

23 D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 213 și nota 123; idem, *Dictionar de istorie veche a României*, 1976, p. 66.

asimilarea lor completă aveau să ducă și la dispariția curentului artistic pe care l-au implantat aici în a doua jumătate a sec. IV a. Chr. Numai astfel ne putem explica de ce acest aspect cultural se prezintă ca o implantare efemeră, care nu are nici predecesori și nici urmași în regiunea Dunării, unde cultura locală tradițională are cu totul alte caracteristici.

Fără îndoială, nu avem pretenția că am găsit o rezolvare a problemei. Scopul nostru n-a fost altul decât acela de a oferi o explicație istorică a acestui fenomen cultural-artistic efemer și străin mediului local sud și nord dunărean în a doua jumătate a sec. IV a. Chr. După cum rezultă din toate investigațiile de până acum, elementele străine nu pot fi considerate simple influențe, care să se fi grefat pe fondul cultural local. Dimpotrivă, acestea se prezintă ca fiind majoritare și esențiale, elementele locale înfățișându-se ca secundare, adăugate ca influențe, împreună cu cele grecești. Un asemenea curent artistic nu putea veni din sud și nici nu are vreo rădăcină locală, cum nu poate fi redus la o simplă influență. După cum se știe, o simplă influență nu poate avea caracter dominant și esențial în cadrul unui aspect cultural. În consecință, se poate aprecia că toate argumentele, atât cele de ordin artistic, cât și cele de ordin istoric și logic, converg în a demonstra că acest grup cultural-artistic este fără nici o îndoială o implantare scitică în mediul autohton de la Dunărea de Jos, în împrejurările mai sus amintite. De pe urma acestui curent cultural-artistic aveau să beneficieze numai vârfurile aristocrației locale, la curtea și la comanda cărora s-au realizat, de către echipe itinerante de artizani sciti, operele de artă de tipul celor descoperite între Carpați și Balcani.

Desigur, în legătură cu acest curent cultural-artistic rămân încă de rezolvat unele probleme importante. Din rândul acestora fac parte: semnificația și originea reprezentărilor antropomorfe, semnificația inscripțiilor și proveniența argintului lăsată aproape complet în afara discuțiilor. Toate acestea urmează să-și găsească răspunsuri în cercetările viitoare, care vor trebui să țină seama de toți factorii culturali și istorici ai celei de a doua jumătăți a sec. IV a. Chr. din regiunile Dunării de Jos.

ART THRACO-GÈTE OU COURANT CULTUREL-ARTISTIQUE SCYTHIQUE?

– Résumé –

Les découvertes provenant des inventaires des tombeaux et des trésors princiers, du type d'Agighiol, Peretu, Băiceni-Cucuteni, Craiova, Vratza, Rogozen etc., de la zone du Bas Danube, sont considérées comme appartenant à l'art thraco-gète du IV-e s. av. J.C.

Tout en examinant la culture gète de cette zone et de cette époque, on constate qu'elle a des caractéristiques totalement différentes, les découvertes à caractère princier mentionnées se constituant en aspect culturel-artistique d'origine scytho-iranienne, avec certaines influences autochtones gètes et grecques.

On constate en même temps que cet aspect culturel est éphémère, n'ayant aucune racine locale, ni d'éléments de continuité. Aucune des composantes du courant culturel-artistique respectif, du point de vue artistique ou des types d'objets ou du métal utilisé, n'est rencontrée à travers toute l'aire culturelle gète proprement-dite, traditionnelle.

L'auteur considère que ce courant culturel artistique est en relation directe avec le déplacement des Scythes des steppes Nord-pontiques sous la direction du roi Ateas, qui, après leur défaite devant le roi Philippe II en 339 av. J. C., allaient se disperser le long du Danube. A l'ordre des basilés autochtones gètes et moeso-tribaux, ils constitueront tous ces inventaires et trésors princiers en propre style scytho-iranien. La disparition rapide et totale de ce courant culturel – artistique est due à l'assimilation des Scythes d'Ateas dans le monde gète et moeso-tribal dans lequel ils s'étaient répandus.